

DÜNYADA DEĞİŞEN ÇEVRE ALGISI VE İSLAM'IN ÇEVRECİLİK ANLAYIŞI

CHANGING PERCEPTION OF THE ENVIRONMENT IN THE WORLD AND THE ENVIRONMENTALISM OF ISLAM

YAKUP KOÇYİĞİT

DR. ÖĞR. ÜYESİ
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
yakupo842@hotmail.com

Öz:

Hızlı nüfus artışıyla, insanoğlunun hırsları uğruna doğaya verdiği tahribat telafi edilemez düzeye gelmesine rağmen dünya insana yeni imkanlar sağlamaya devam etmektedir. Sünnetullah olarak nitelenen bu değişim ve dönüşüm Allah'ın insanlara rahmet tecellisidir. Besin zinciri, erezyonla akan toprakların yeni deltalar ve vahalar oluşturması bunun en güzel örneklerindedir. Ancak insanın çevreye verdiği zarar telafi edilemez noktalara doğru gitmektedir. Olagelen bu tahribatlara karşı yerel ve evrensel çapta faaliyetlerde bulunan sivil ve siyasi organizasyonların varlığı sürdürülebilirlik açısından küçük de olsa bir teselli niteliğindedir. Uzun vadede kalıcı çözümler için insanoğlunun eğitilmesiyle bilinç düzeyinin artışı hedeflenmelidir. Dini kurumlar da kendi bünyelerinde bu çabaya katkı sağlamalıdır. İslam çevre konusunda insanı temel alan ve onu sorumlu tutan bir anlayışa sahiptir. Dünya insanın elinde emanettir ve zayi edilmeden korunmalıdır. Allah (c.c) doğanın dengesinin korunmasını emretmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v); "Nehirden bile abdest alsanız israf etmiyiniz." hadisiyle bayraklaşan, israftan sakınma prensibi çevrenin korunması bağlamında ne güzel bir düsturdur. Aynı şekilde, kıyametin kopacağı gün bile olsa ağaç dikme tavsiyesi, insan hayatının muhtaç olduğu dengeyi korumaya yöneliktir. İslam'ın çevre konusundaki bu hassasiyeti Müslümanlara ve bütün insanlığa anlatılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Çevre, Çevre Tahribatı, Çevreyi Korumak, İslam'da Çevre, Hadis

Abstract:

The damage to nature caused by humanity with the rapid increase in population and the ever increasing need for more energy has almost reached the point of no return. The world has kept giving us chances to fix this but we are coming to the end of the rope. The existence of NGO's and government organizations that aim to take local and universal action to remedy these damages is important but is not nearly enough in the long run. Increasing the level of individual awareness can help solve this problem more sustainably. Here religious institutions should also contribute to this effort. Islam has an understanding of the environment that takes root in people and holds every person responsible individually. The world is entrusted to man and should be protected by him. Allah (c.c) ordered the protection of the balance of nature explicitly. The importance of nature in Islamic thought can also be found in the teachings of the Prophet Mohammed (pbuh). He recommended planting a tree, even if one sees the day of the apocalypse. The emphasis Islam puts on preserving the environment should be taught to Muslims and all humanity.

Keywords: Environment, Environmental Destruction, Protection of Environment, Environment in Islam, Hadith

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	30.05.2020	22.06.2020	31.12.2020	0000-0003-0896-9775
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Koçyiğit, Yakup. "Dünyada Değişen Çevre Algısı ve İslam'ın Çevrecilik Anlayışı / Changing Perception of the Environment in the World and the Environmentalism of Islam". <i>ilahiyat</i> 4 (Haziran/June 2020): 63-76.				

GİRİŞ

Çevre, insanın içinde hayatını sürdürdüğü bitkisinden hayvanına kadar bir varlıklar bütünüdür. Havasından suyuna, yiyeceğinden kullandığı eşyaya, insanla bir şekilde ilişkili olan tüm evren bu kavramın içerisine girmektedir. Örneğin atmosferdeki ozon tabakası, kutuplardaki eriyen buz kütleleri, her gün birkaç türü kaybolan endemik bitki türleri, soyu tükenen hayvan çeşitleri insanlığı ilgilendirdiği için çevre kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

İnsanın dünyayı tahrip edişi yaratılışı kadar eskidir. Ancak kâinattaki dönüşüm ve kendisini yenileme gücü, yakın zamana kadar insanın verdiği tahribattan daha hızlıdır. Belli hesaplar ile bilinçsizce hareket eden insanların ortaya koyduğu zarar, bu dönüşüm sayesinde ortadan kalkıyor ve bir sonraki nesil bunu hissetmiyordu. Ancak bugün üzerinde yaşadığımız yaşlı küre artık insanın verdiği zararı telafi edemez duruma gelmiştir

Dünya'nın emanet olduğu hususunda insanlığa sunulan ilahi mesajları bir kenara koyarsak, çevreye verilen zararlar ile mücadelenin tarihi o kadar da çok eski değildir. Hatta küresel çapta çevrecilik hareketlerinin bir veya iki asırlık geçmişi vardır.

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının mücadeleleri, siyasi otoritenin bu konudaki aldığı önlemler elbette yabana atılamaz. Ancak insanlar üzerinde hala en müessir olduğuna şüphe olmayan dinin ve bu dinlerin müntesiplerinin kurumsal yapılarının bu çabada olumlu katkısının olacağı muhakkaktır. Bu olgunun farkında olunması ve aktüel olarak hayata yansıtılması insanlığın dikkate alması gereken en önemli konulardan biridir.

İslam inanç sisteminde insan mükerrem bir varlıktır. Sadece dünya değil bütün kâinat insanın hizmetine sunulmuştur. Yine bütün unsurlarıyla Dünya, insanın elinde emanettir. İnsanın değerli oluşu ve varlık alanı olan çevrenin insana emanet olarak verilmesi arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Bu iki olgu birbirinin hem sebebi hem sonucu durumundadır.

İslam'ın evrensel mesajı içerisinde çevre önemli bir yer tutar. Bu mesajın bugün Dünya nüfusunun çeyreğinden fazlasını oluşturan insan topluluğu tarafından doğru algılanması Dünya açısından büyük bir avantaj olacaktır. Esefle söylemek gerekir ki dinin mesajı, diğer konularda olduğu gibi çevre konusunda da bu çağın Müslümanları tarafından tam anlamı ile doğru olarak algılanamamıştır. Ancak Müslüman ilim insanlarına düşen, ısrarla doğruları dile getirerek çevre konusunda iyi bir toplumsal bilinç düzeyine erişimi sağlamaktır. Bu diğer din müntesiplerine de örnek olacaktır.

Bu çalışmada geçmişten günümüze çevreciliğin serüveni ve Müslümanın hayatında en büyük öneme sahip olan Kur'an ve sünnette çevre olgusunun yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Meselenin doğru olarak ortaya konulması çevrenin korunmasına yönelik zihniyet değişikliğinin meydana gelmesine katkı sağlayacaktır.

1. ÇEVRENİN TANIMI VE KAPSAMI

Çevre, her türlü canlının içinde yaşadığı ortamdır. Bu ortamı hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıklar oluşturur. Bundan dolayı çevre; "canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulunduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünüdür"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Ekoloji ve ekosistem konu ile ilintili kavramlardandır. Canlı varlıkları çevre şartları içerisinde inceleyen bilim dalı ² ekoloji olarak adlandırılırken canlının çevre ile ilişkisini konu edinen bilim dalı ise ekosistem diye tarif

¹ Necmettin Çepel, *Doğa, Çevre, Ekoloji ve İnsanlığın Ekoloji Sorunları*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1992), 38.

² Doğan D. Mehmet, "Çevre Md.", *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Birlik Yayınları, 1986).

edilmektedir. Çevrecilik ve ekoloji aynı anlamda kullanılmakla birlikte ekoloji daha ziyade ideolojik anlamda bir bütünlüğü ifade eden ama biraz daha geniş anlamı ile çevre ve ilgili problemler bütününe ortaya koyan bir olgudur.³

Çevreciliği ise doğal ortamın bozulmaması için gayret sahibi olmak olarak tarif etmek mümkündür.

2. ÇEVRECİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlığın çevreyle münasebeti yaratılışla birlikte dir. İnsanlığın atası olan Adem Peygamber yeryüzüne indirildiği andan itibaren, insan cinsinin dünya ile irtibatı ve imtihanı başlamıştır. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre ilk insanlar avcılık ve toplayıcılıkla geçinmişlerdir. Nüfus artıp daha fazla yiyeceğe ihtiyaç oldukça kendileri tohum ekip ürün yetiştirmeye yani organize tarım faaliyetlerine yönelmişlerdir. Tarımsal faaliyetler için kendilerine yer açma çabalarıyla tabiatta ilk tahribatları başlamıştır.

“*Tarih Boyunca Çevre ve İnsan*” isimli makalesinde Adem Semenderoğlu “İnsanoğlu günümüzden 10.000 yıl kadar önce özellikle Anadolu’da sedanter (yerleşik) ya da semisedanter (yarı yerleşik) hayata geçip tarıma başladığından beri çevresinde değiştirici etkilerde bulunmaya başlamıştır. Önceleri insanın ekosistemlere müdahalesi orman alanlarını çeşitli ihtiyaç ve tarım alanı açma amacıyla tahrip etmesi şeklinde iken, nüfusun henüz etkili bir şekilde artmış olmamasından dolayı insanoğlu çevreyi etkilemekten çok, çevreden etkilenen bir pozisyonda idi. Ancak insanoğlu, iklim ve coğrafi şart optimum olduğu sahalarda sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerini geliştirme imkanı bulunca, artan nüfusa bağlı olarak sınırlı bölgelerde oldukça etkili müdahalelerde bulunmaya başladı. Bol debili akarsuların kenarlarında veya denize döküldükleri kısımlarda, verimli alüvyal sahalarda hızlı nüfus artışına sahne olurken genellikle liman özelliği taşıyan koy ve körfezlere açılan bu bölgeler, günümüzden yaklaşık 5000-4000 yıl kadar önce şehir devletleri ve çeşitli uygarlıkların ulaşım yoluyla birbirleriyle ticaret yaptıkları alanlar haline geldi. Böylece kapalı ekonomi sistemleri, hızlı bir değişimle çeşitli uygarlıkların kültürel ve ticari alışverişlerinin sağlandığı, etki alanları genişleyen bir biçime dönüşmeye başladı. Bu şekilde ticari mal üretimi için doğal kaynakların kullanımı da hızla arttı. Artan yerel nüfusun ve uzak alanların taleplerine yönelik olarak doğal kaynak kullanımı, sınırlı alanlarda belirgin değişimlerle kendini hissettirdi. Öyle ki, son 10 bin yıllık dönemi kapsayan ‘Holosen’in başlarından ortalarına kadar devam eden bol yağışlı ‘Klimatik Optimum’ devresinde artan nüfusun tarım alanı açma, gemi yapımı ve seramik eşya v.b. yapımı gibi çeşitli amaçlarına yönelik orman alanlarının tahribi, erozyonun şiddetlenmesine yol açtı.” demektedir.⁴

Semender, antik çağlardan itibaren insanın tarımsal alan açma, maden eritme gibi sebeplerle ormanları kestiğini, ormanların kesilmesi ile erozyon ve toprak kayması gibi bir takım yeryüzü değişikliklerinin oluştuğunu, bunun da ilk çevre tahribatı sayılabileceğini belirtmektedir. Bu kabul edilebilir bir tespittir. Tarihin eski devirlerinden itibaren insanların Dünya’yı değiştirme uğraşları devam etmektedir. Ancak son birkaç asır öncesine kadar Dünya’nın kendisini yenilemesi insanlığın yaptığı tahribattan daha hızlı olmuş, kalıcı ve yıkıcı etkiler bırakmamıştır. Hatta iyimser bakarak diyebiliriz ki, dağların yükseklerinden sellerle gelen topraklar nehir yataklarını doldurmuş, insanlar buralarda verimli tarım faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Zaman içinde küçük kesimler nisbî zarar görmüş olsa bile tabiatta olan bu değişimleri insanlığın sonunu getiren felaketler olarak görmemek gerekir. Buna rağmen insanlar eski dönemlerden itibaren içinde yaşadıkları ortamları korumak ve muhafaza etmek hususunda bazı gayretler göstermişlerdir.

³ Rıza Akçalı, “Çevre ve Ekoloji”, *Çevre Dergisi, Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 16 (1995), 5-7.

⁴ Adnan Semenderoğlu, “Tarih Boyunca Çevre ve İnsan”, *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, (1992) 15-17.

Osmanlı arşivlerinde çevre koruması ile ilgili araştırmalarda bulunan İsmet Binark; Kanuni, II. Selim ve II. Abdülhamid dönemlerinde yayınlanmış, hava kirliliğini önleme, su yollarının temizliği ve korunması, yeşilin korunması ve ağaç kesiminin yasaklanması ile şehircilik konularında yayınlanan ferman ve emirnameleri konu ettiği makalesinde, Osmanlı Devleti'nin bahse konu olan sultanlar döneminde çevrecilik faaliyetlerini, havanın çeşitli kötü kokulardan korunması, su yollarının kirlenmemesi, şehirlerde insanları tiksindirecek veya insanlara zarar verecek uygulamaların yasaklandığını belgelerden aktarmaktadır.⁵

Fatih Sultan Mehmet'e ait olan vakfiyede de, vakfettiği dükkanların kira gelirlerinin bir kısmından karşılanarak şahıslar görevlendirip, yollarda gördükleri balgamların üzerine kireç tozu dökerek sağlığı korumaya yönelik faaliyetler yapılmasını emretmiştir. Yine Fatih'in yayınladığı fermanında ihtiyaç dışında ağaç kesenlerin cezalandırılacağıyla ilgili hükümler, dönemin çevre sorunları ve çevrecilik anlayışı hakkında bilgi vermektedir.⁶

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki o yıllara kadar çevre sorunu olarak adlandırılabilir şeyler; havaya yayılan hoş olmayan kokular, sellerin su yataklarını genişletmesi ve kirlenmesi, şehirlere ve yerleşim yerlerine hayvan atıklarının ve çöplerin atılması, yollara tükürülmesi... gibi zaman zaman çeşitli sağlık sorunlarına sebep olsa da kalıcı ve yıkıcı etkileri olmayan sorunlardır. Kaldı ki 17. Yüzyılın ortalarında dünya nüfusunun 545.000.000 olduğu düşünülürse sadece nüfus artışının sorunları ne kadar büyüttüğü kolayca anlaşılır.

19. Yüzyılın ortalarından itibaren sanayi devrimi, artan nüfusun zorlaması ve gelişen teknoloji, yeryüzüne ve çevreye telafisi mümkün olmayan zararlar vermeye başlamıştır.

Tahmini nüfus oranları, 1650 yılında 545.000.000 iken 10 yıl içerisinde %16.8 artışla 1750 yılında ancak 728.000.000 olmuştur. Dünya nüfusu bir dönüm noktası durumundaki 1750 yılından 1850 yılına kadar olan dönemde %53.7 artışla 1.171.000.000'a, 1850 den 1950 yılına kadar olan zaman aralığında ise %92.5 artışla 2.495.000.000'a kadar ulaşarak neredeyse 100 yıl içerisinde ikiye katlanmıştır. 1950'den 1990 yılına kadar olan sadece 50 yıllık dönemde ise dünya nüfusu %112.4'lük bir artışla tam bir nüfus patlaması göstererek 2.495.000.000 dan 5.300.000.000'a tırmanmıştır. Bunun insan-çevre ilişkileri açısından değerlendirilmesi, 1750'lere kadar büyük ölçüde çevre kontrolünde olan insanın sanayi devriminden sonra genişleyen yerleşim alanları, yollar, sanayi bölgeleri, fabrikalar, barajlar, dev rafineriler, maden ocakları, hızla artan tarım alanları vs. gibi faaliyetleri sonucu doğal çevre ve fiziki ortamda esaslı değişimlere yol açarak, çevre ünitelerine büyük ölçüde hakim olması şeklinde özetlenebilir.⁷

Bugün eski ile mukayese edilmeyecek derecede çevre problemleriyle karşı karşıyayız. Sınırsız tüketim ve lüksün getirdiği israf, sınırsız üretimi doğurmakta; üretim ve tüketim sürecinin ortaya çıkardığı atıklar Dünya'nın artık baş edemeyeceği bir noktaya doğru gitmektedir. Bunlar içinde insan sağlığı için son derece zararlı kimyasal atıklar, zengin ülkeler tarafından az gelişmiş ülkelere az bir bedel karşılığında ihraç edilmekte, bu ülke insanları nesiller boyu bu zararlı atıkların tehdidi altında yaşamaktadırlar.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporun (205-206) da ülkemizin karşı karşıya olduğu sorunlar; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, turizm, sanayi, çevresel tahribat, katı atıklar ve gürültü, olarak sıralanmaktadır.⁸ Dünyanın diğer ülkelerinde de durum

⁵ İsmet Binark, "Arşiv Belgeleri Işığında Türklere Çevrecilik", *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 3/19 (1996), 34-38.

⁶ Mehmet Şeker, "Osmanlı Vakfiyelerinde Çevre Bilinci ve Örnekleri", *Türk Devletleri Arasında I. İlimi İşbirliği Konferansı*, 22-24 Haziran 1992, *Lefkoşe/KKTC*, (İstanbul: İTÜ İnşaat Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, 1992) 514-527.

⁷ Semenderoğlu, "Tarih Boyunca Çevre ve İnsan", 15-16.

⁸ Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu (2005-2006), (Ankara, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Daire Başkanlığı, 2008), 1.

bundan farklı değildir. Fabrikaların bacalarından ve otomobil egzozlarından çıkan CO, CO₂ ve diğer zararlı gazlar, sadece fabrika çevresinde ve şehirlerde yaşayanları değil tüm dünyayı tehdit eder duruma gelmiştir. Sera etkisi sebebiyle artan dünya ısısı, buzulların erimesinden tutun da insan hayatını olumsuz etkileyecek birçok iklim değişikliklerine sebep olduğu konunun uzmanları tarafından dile getirilmektedir.

Yine fabrika bacalarından çıkan dumanla oluşan asit yağmurları, insan sağlığına ve bitki örtüsüne kalıcı zararlar vermektedir.

Gürültü kirliliği aynı şekilde insan psikolojisi üzerinde tedavisi zor yaralar açmaktadır.

Nükleer kirlenme bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerdendir. Arıza yapan bir nükleer santralin ortaya çıkardığı felaketin telafisi mümkün olmamaktadır. Bunun yanında manyetik radyasyon bugün en çok iç içe olduğumuz tehlike olmuştur. Vazgeçemediğimiz mobil telefonlar, elektrikli ve elektronik aletlerin bize verdiği zararlara bilerek katlanmak durumundayız.

İnsanların bitmek bilmeyen, daha çok tüketme arzusu sadece kendilerini değil etraflarının ölümüne de sebep olmaktadır.

Tüketim çılgınlığının Dünya'ya verdiği büyük tahribatlardan bir tanesi de tropikal kuşaktaki yağmur ormanlarının tüketilmesidir. Dünya karalanın %7'sini kaplayan ve canlı türlerinin %50-90'nını içeren tropikal ormanlar, dakikada 36 hektar hızla yok edilmektedir. Bu hızla dünyamızın akciğerleri olarak nitelenen tropikal ormanların 50 yıla kadar tamamen yok olma noktasına gelebileceğinden korkulmaktadır.⁹

Küresel ısınma trendini inceleyen NASA, ortalama sıcaklığın 1958'e göre 2015'te 1°C , 2029 da ise 1,5°C daha yüksek olacağını ortaya koymuştur. Yöresel farklar ise bundan çok daha fazla olacaktır. Nitekim, yeterli önlemler hemen alınmazsa sıcaklık artışının Anadolu'nun doğu yarısında 2030 yılına kadar +5°C'ye kadar çıkacağı ve Anadolu'nun yarısından çoğunun çölleşeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca FAO ortalama sıcaklığın 1,5°C yükselmesinin çeşitli afetlerin yanı sıra Sibiryaya ormanlarının yok olmasına yol açacağını belirtmektedir.¹⁰

Dünya'da çevreci yaklaşımlar, üzüntüyle belirtmek gerekir ki, çevre sorunlarının başladığı sanayileşme sürecinden yaklaşık 100 yıl sonra başlamıştır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği ve Çevre Sözleşmesi 1997 yılında imzalanmış ve ancak 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu protokolü imzalayan ülkeler, karbondioksit ve sera etkisine neden olan diğer gazların salınımını azaltmaya söz vermişlerdir. Maalesef bazı gelişmiş ülkeler hala bu protokole imza atmamakta, çevreci önlemlerin maliyetlerinin pahalılığı ve gelirlerinin azalacağı gerekçesiyle gerekli yatırımları yapmaktan kaçınmaktadırlar.

Bütün bunlara rağmen ulusal ve uluslararası çapta bir takım gayretlerin varlığı sevindiricidir.

Bugün dünyada çevrecilik anlamında devletlerin resmî kuruluşlarının yaptığı mevzuat çalışmalarının yanında çevreyi koruyamaya yönelik çabalar, akademik çevrelerin yaptığı bilimsel yayın ve faaliyetler, sivil toplum kuruluşlarının çaba ve gayretleri azımsanmayacak boyutlara ulaşmıştır. Bu az da olsa teselli etmektedir. Ancak derinliğine olan bu çalışmaların yatay ve yaygın değildir. Dünya'da yaşayan 8 milyara yakın insanın büyük çoğunluğunu bekleyen tehlikeden haberdar etmedikçe tam olarak kurtuluş mümkün görünmemektedir.

⁹ Semenderoğlu, "Tarih Boyunca Çevre ve İnsan" 15-17.

¹⁰ Ertuğrul Görçelioğlu, "Ekosistem Kent ve İnsan" *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 45/3-4 (1995), 4-14.

Geçmiş ile günümüzdeki çevre sorunlarından bir iki küçük alıntı yaparak dünle bugün arasındaki farka işaret etmeye çalıştık. Elbette bu konuda yazılmış detaylı çalışmalar mevcuttur. Günümüzde çevre problemlerinin çok büyüdüğü her vesile ile tekrar edilmektedir. Aslında meseleye yaklaşım tarzı çok daha fazla önem arz etmektedir. *Zarar bu kadar yaygın olmasaydı çok önemli değildi* gibi bir yaklaşım, hangi boyutta olursa olsun çözüm şansını yok eder. Ancak asıl mesele insan hayatı ve mutluluğu ise en küçüğünden başlayarak sorunu halletmek gerekir. İnsana zarar veren bir uygulamayı, maddi getirisi ne olursa olsun onu terk etmeyi dini ve manevi bir görev bilmedikçe çevre sorunlarından kurtulmak mümkün değildir.

3. DÜNYA-CENNET DÜALİTESİ

İslam inancına göre insan Allah'ın yaratmış olduğu en mükemmel varlıktır. “And olsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık, onların karada ve denizde gezmesini sağladık, temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yaratıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık.”¹¹ ayeti insanın diğer yaratıkların pek çoğundan üstün kılındığını belirtmektedir. O kadar ki gece ile gündüzü, güneşi ve ayı, denizi ve nehirleri insanın emrine vermiş, onun için gökten su indirmiş, yemesi için yerden türlü yiyecekler bitirmiştir.¹²

Allah Adem'i (a.s) cennette yaratmıştır. Cennet insanın bulunabileceği en mükemmel mekândır. En güzel yiyeceklerin, içeceklerin, evlerin altlarından ırmaklar akan bahçelerin bulunduğu, hiçbir şeyin kirlenip bozulmadığı bir mekân. Cennet Kur'an'da yeşilliğiyle, güzelliğiyle, ihtişamıyla anlatılır ve insan oraya özendirilir. Orası gözlerin gördüğü ve göremediği en güzel meyveler, çiçek ve ağaçlarla süslenmiştir. Altlarından ırmaklar akmaktadır. Orada insanlar bu güzelliklerden istifade ederken ahlaki olarak da en güzel bir halde olurlar. Çünkü cennet hiçbir yaramazlığın, düzensizliğin var olamadığı bir yerdir. Bu güzel mekânlar Allah (c.c) tarafından insan için hazırlanmıştır. Oraya ulaşmanın yolu Dünya'yı cennetten bir parça yapabilmektir. Yani insanlar Allah'ın kendisine verdiği diğer varlıklarda bulunmayan üstün özellikleriyle Dünya'yı imar edip yaşanabilir kılmak zorunladılar. Çünkü insan Allah'ın (c.c) yeryüzündeki halifesidir.¹³ Halife asıl adına, aslın yapacağını yapan varlıktır.¹⁴ İnsan Allah adına yer yüzünde hareket eden O'nun adına hükmeden ve yeryüzünü imar eden varlıktır.

İmtihan gereği insan yeryüzüne indirilmiştir. Yeryüzü bozulmaya ve düzeltilmeye imkan sağlayan bir mekandır ve insandan Allah'ın halifesi olarak yeryüzünü mâmur hale getirmesi istenmiştir. Bu imar iki yönlüdür. Hem insanlar arasında hakkın ve adaletin hâkim kılınması hem de yeryüzünün yaşanabilir olarak muhafaza edilmesidir.

3.1. İnsan-Dünya İlişkisi

İnsan, Allah'a (c.c) ibadet için yaratılmış bir varlıktır. Dünya da insan için yaratılmıştır. Denizleri, dağları, ovaları, havası ve suyu, gece ve gündüzü, güneşi ve ayı, semayı dolduran bütün yıldızlarıyla bütün kâinat, insana hizmet etmesi için yaratılmış varlıklardır.

Şeyh Galip'in şu beyti bu konuyu ne güzel dile getirir.

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen”

¹¹ İsra, 17/70.

¹² İbrahim, 14/33.

¹³ Konu ile ilgili ayetler için Bkz. Bakara, 2/30, Sa'd, 38/26, Yunus, 10/14,

¹⁴ Muhammed ibn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyan fî te'vîli'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (yy. Müessesetü'r-risâle, 1420/2000), 1: 449.

Kâinatın merkezinde insan vardır. Her şey insana göre düzenlenmiştir. İslam'ın bütün emir ve tavsiyelerinin özünde insanın maslahatı ve menfaati öncelenmiştir. Mekasidü's-Şeria veya zorunlu maslahatlar olarak isimlendirilen İslam'ın temel meseleleri; dinin, neslin, nefsin, aklın ve malın muhafazası olarak sayılmaktadır.¹⁵

İnsanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde insan tercih edildiği gibi Dünya'nın imar ve şekillendirilmesinde de temel gaye insan maslahatı ve menfaatidir.

Alkolün yasaklanması insan aklının muhafazası içindir. Çünkü insan akıyla insandır.¹⁶ Gayri meşru cinsel ilişkiler insan neslinin korunması için yasaklanmıştır.¹⁷ İnsan silah zoruyla Müslüman yapılmaz.¹⁸ Çünkü o zaman Müslüman olmaz, sadece münafık olur. Bu dinin ve inancın koruma altında olmasındandır. Hiçbir kimsenin malı rızası olmadan alınmaz.¹⁹ Bu da malın masuniyetindedir. Bütün bunlar İslam'ın emirlerinin hikmetini anlamak, aynı zamanda hükümlerin illetlerini tespit ederek yeni hükümlerin tesisinde kıyasın öncüllerini ortaya koymak içindir.

İslam'ın çevre anlayışını tespit hususunda da temel hareket noktası budur. Yani fert ve toplumun faydasına olan şeyler emredilmiş, zararına olan şeyler yasaklanmıştır.

Bir örnekle mesele daha iyi anlaşılacaktır. Allah hayvanları da insana hizmet etsinler diye insana itaatini sağlayacak özelliklerle yaratmıştır. Ancak insan hayvanların gücünden istifade ederken onlara eziyet etmemeli, zulmetmemelidir. İnsanın erdemli davranışı olarak nitelendirildiği merhameti, hayvanlara karşı da göstermelidir. İslam'a göre ahiret hayatında hayvanlara yer yoktur. Hayvanlar kendisine zulmeden insanlardan hakkını almak için diriltilecek sonra toprak olacaklardır.²⁰ Ancak bu dünya hayatında insanlar onlardan en güzel biçimde istifade etmelidirler. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayvanlara gösterdiği merhamet, insanın kendisi dışındaki varlıklara karşı tavrı hakkında örnek vasıftadır. "Peygamber (s.a.v) arkadaşlarından birisinin bahçesine uğradığında orada inleyen bir deve gördü. Devenin gözlerinden yaşlar akıyordu. Bu deve kimindir diye sordu. Orada bulunan bir genç; benimdir. Dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) "Allah'ın sana verdiği şu deve hususunda Allah'tan korkmuyor musun? Deve senin onu çok yorduğun ve acı verdiğin hakkında bana seni şikayet etti."²¹ buyurarak hayvanlara merhamet etmek gerektiğini Müslümanlara öğretmiştir.

Hayvana merhametin çevrecilikle ne ilişkisi vardır diye bir soru akla gelebilir. Aslında insan davranışları bütünseldir. Hayvanlara gösterilen merhamet, insana merhameti beraberinde getirir. Müslüman tüm varlığı Allah (c.c) için sever. Yunus'un; "Yaratılanı hoş gördük Yaradan'dan ötürü." sözü bu mefkureyi ne güzel anlatmaktadır.

¹⁵ Ömer Faruk Habergetiren, "İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru" *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 / 1 (Haziran 2019) 150-169.

¹⁶ Allah (c.c) Maide suresinin 90-91. Ayetlerinde "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" buyurmaktadır. Şeytanın içki ve kumarla insanlar arasına kin ve düşmanlık soktuğunu Müslümanların içki içmelerini yasaklamıştır. Ayette zikredilen içki "hamr" kelimesiyle ifade edilmektedir. Hamr örtmek demektir. Aklın doğruyu görmesini engellediği ve aklı örttüğü için bu isim verilmiş ve bu sebeple yasaklanmıştır. (Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğib el-İsfehânî, el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân, thk. Safvân Adnan ed-Dâvidî, (Beyrut: Dâru'l-kalem, Dimeşk: Dâru's-Şâmiyye, 1412), ١٩٨ ; et-Taberî, Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 4: 320 . Hz. Peygamber'de (s.a.v) "Sarhoşlu veren her şeyin haram olduğunu belirlemiştir.(Buhârî, Eşribe, 3; Müslim, Eşribe, 7.)

¹⁷ İsrâ suresi 32. Ayette, "Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur." Buyrulmaktadır.

¹⁸ "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi iştir ve bilir". (Bakara 2/256)

¹⁹ "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir." (Nisâ Sûresi 4/29)

²⁰ Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1990), 2: 345.

²¹ Ebu Dâvûd, Cihad, 47; Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, 1: 204.

Avlanma hususunda da hüküm bu konunun güzel bir örneğidir. Gıda temininde veya insan hayatını tehdit edecek yerde hayvanların öldürülmesine izin verilmiştir. Ancak merhameti azalttığı için İslam mutasavvıfları avlanmayı hoş saymamışlardır²². İnsana zararı olmayın böceklerin, canlıların öldürülmemesi gerektiğini anlatan Peygamber (s.a.v) “Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki Allah’ta size merhamet etsin” buyurmuştur.²³ Aynı şekilde bazı hayvanların soyları tükenmekle karşı karşıya kaldığı zaman bu aslında uzun vadede insanın da zararınadır. Çünkü yeryüzünde Allah’ın (c.c) kurmuş olduğu akıl üstü bir denge vardır. İnsan müdahalesi olmadığı zaman, canlıların bitkilerin azalması çoğalması, suların eksilmesi, fazlalaşması iklimler yeryüzü değişiklikleri bir denge içinde olmaktadır. Buna *ekosistem* denilmektedir. Bu dengeyi muhafaza noktasında uzmanların görüşüyle devlet bazı kurallar koyabilir ve diyebilir ki: şu hayvanın nesli tükenmek üzere avlanması yasaktır. Tebaanın bu kurallara uyması kanuni bir yükümlülük olduğu kadar dini de bir gerekliliktir.

3.2. İSLAM'IN İNSANLARA DÜNYA İLE İLGİLİ TAVSİYELERİ

İslam’a göre dünya Allah’ın (c.c) mülküdür ve insanın elinde emanettir. Dünyayı imar etmek, zayi ve israf etmeden istifade etmek insanın sorumluluğuna verilmiştir. “O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi.”²⁴ ayeti buna işaret etmektedir. Dünya’nın mâmur hale getirilmesi, yaşanabilir bir şekilde, ifsad ve israf etmeden, gereği gibi kullanmaktır. Ekolojik denge olarak isimlendirilen şey, aslında Kur’an’da *Sünnetullah* denilen ve kâinatı ayakta tutan ilahi dengedir. İnsan hilkatinde var olan doyumsuzluğu sebebiyle bu dengeyi bozacak şekilde Dünya’ya ve dolayısıyla kendisine zarar vermektedir. İlahi sisteme müdahalenin sonucunun elim birtakım zararları doğuracağını, Allah (c.c); “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”²⁵ ayetiyle işaret etmektedir.

Diğer taraftan dünya ahiretin tarlası olarak belirtilmektedir.²⁶ Ahirette alacağı mükafatı veya cezayı bu dünyada kazanır. Bu açıdan dünya Müslüman için oldukça önemlidir. İslam tasavvufçuları ise dünyayı, insanı Allah’tan (c.c) alıkoyan vuslata engel bir varlık olarak telakki emektedirler.²⁷ Bu yaklaşım tahlil edildiğinde Dünya’nın hoyratça kullanımı ile oluşan ve dünyaya kulluk olarak nitelenen, kendisinden başkasını düşünmeyen, doyumsuz ve bencil ruh halini anlatmaktadır. İnsanı ve Dünya’yı tahrip edecek bu duygulara dikkat çekilerek insanın kendisini bu duyguların götürceği yanlışlıklardan tezkiye etmesi gerektiği anlatılmıştır. “Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir.”²⁸ kişinin kendini arındırmasında Peygamberin ve kitabın insana yol gösterici bir rehber olarak gönderildiğine işaret edilmektedir. Yoksa insan kendi elleriyle yaptıklarının cezasını çekmektedir.

Meseleye, çevre ve ekolojik denge açısından baktığımızda, temelde insanın emrine amade kılınan bütün unsurlarıyla kâinat, Allah’ın ölçüleriyle yaşadığı zaman bozulmadan kalacaktır. Çünkü İslam’ın israfı yasaklamış olması, bunun zıddı olan iktisadın esas alınması çevre felaketini ortadan kaldıracak en önemli mefkûredir. İktisad kullanımında adaletle riayet etmek, her şeyi yerli

²² Muhammed b. İbrâhîm b. Abdillâh et-Tüveycirî, *Mevsûatü'l-fıkhi'l-İslamî*, (yy. Beytül-efkârî'd-devliyye, 1430/2009), 4:380.

²³ Ahmed b. Hüseyin b. Musa Ebu Bekir el-Beyhakî, *el-Adab*, tlk. Ebu Abdullâh es-Saîd el-Menduh, (Beyrut: Müessesetül-Kütübî's-sekâfiyye, 1408/1988), 1: 33.

²⁴ Hud, 11/61

²⁵ Rum, 30/41

²⁶ Gazâlî ihyada bu sözü nakletmektedir. İrâkî kaynaklarda bu söze rastlamadığını ancak, İbni Lâl’in *Mekârimü'l-ahlak ve Ukaylî'nin ed-Duâ'fâ*’sında Tarık b. Eşem’in zayıf bir rivayeti olan “Dünya onu ahiret için azık eyleyenler için nimet kılınmıştır” hadisinde alınmış bir mefhum olduğunu ifade etmektedir. (Zeynüddîn el-İrâkî, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi Tahrîcü ma fi l-ihyâ mine l-ahbâr*, (Beyrut: Dâru İbn. Hazm, 426/2005), 354.)

²⁷ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân Ebû Hâtîm et-Dârimî el-Büstî, *Ravdatü'l-ukalâ ve nüzhëtü'l-fudalâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 35.

²⁸ Şems Süresi (91/9-10)

yerince ve yeterince kullanmaktır. Kur'an'da Allah (c.c); "Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."²⁹ ayetiyle Müslümana tüketimin ölçülü olmasını emretmiştir. Doyduktan sonra yemek, ihtiyacından fazla harcamak, lüks şatafat ve gereksiz harcamalar israf kavramıyla yasaklanmıştır. Amr b. As'ın rivayetinde şöyle anlatılmaktadır. "Peygamber'in (s.a.v) abdest aldığı sırada Sa'd'a uğradı. (onun suyu israf ettiğini gördü) Bu israf nedir ey Sa'd, dedi. Bunun üzerine Sa'd, abdest alırken israf olur mu? diye sorunca Peygamber (s.a.v) evet nehrin kenarında bile olsan (gereğinden fazla kullanmak israf olur) buyurdu."³⁰

Ormanların ve bitki örtüsünün yok edilmesi, dünyanın çölleşmesi karşışarşıya olduğumuz tehlikelerden biridir. "Kıyamet kopaken elinde bir fidan olsan onu diksin"³¹ hadisi ne kadar anlamlıdır. Çevre felaketlerinin en önemli sebebinin dünyanın hoyratça ve müsrifçe tüketilmesi olduğu düşünülürse Peygamber'in (s.a.v) bize iktisat tavsiyesinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Dünya'nın insanın elinde, kendisinden sonraki nesillere sağlamca ulaştırılması gereken bir emanet olduğu düşüncesi, sadece Müslümanların değil bütün insanlığın itibar etmesi ve itina göstermesi gereken bir umde olmalıdır.

4. ÇEVRECİLİĞİN HANDİKAPI

Burada çevreciliğin iki büyük handikapından söz etmek gerekmektedir.

İçinde yaşadığımız asırda çevre sorunlarının ne ölçüde girift ve devasa olduğuna yukarıda kısaca temas ettik. Bugün bu devasa sorunlar fark edilmiş ve belli ölçüde mücadele de edilmektedir. Ancak çevre sorunu kişisel menfaatle toplumsal menfaatin çatışma noktasında bulunmaktadır. Dünya'yı kirleten bütün çevre sorunlarının merkezinde insan vardır. İnsandaki sınır tanımaz tüketim arzudur. Ve bu arzudan beslenen, bu arzuyu sürekli kamçıllayan global sermaye sahipleri, fabrikaları, üretim merkezleri ve işletmeleri. Çoğu zaman kurallar, kanunlar onların istekleri ve onayları doğrultusunda şekillenmektedir. Geniş toplum kesimlerinin baskısıyla bir takım kurallar konmuş olsa bile bu güç çevrelere bu kuralları uygulattırmak oldukça zor olmaktadır.

Bir ikinci husus ise Dünya'mızda ülkelerin resmî kuruluşları, akademik çevreleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla çevre sorunlarının büyüklüğü ve ileride insanlığın başına gelebilecekler hususunda belirli bir farkındalık oluşturmuş olsalar bile toplumların büyük kesimlerinde çevre konusunda cehalet ve aymazlık hakimdir. Çevreye zarar vermek sadece piknik yerinde yediklerinin artıklarını bırakıp gitmek ya da otobanda giderken içtiği kola kutusunu otobana fırlatmaktan ibaret değil artık. Elbette bunlarda çevre ile ilgili asgari nezaket kuralıdır, ancak sorun artık insanlığın geleceği ile ilgili global ölçüdedir; iklim değişiklikleri, büyük sağlık problemleri, yeryüzünün çölleşmesi, deniz seviyelerinin yükselmesi ve büyük alanların sular altında kalması, sıra dışı iklim ve yeryüzü olayları...Çevre ile ilgili gelecek projeksiyonları yapan bilimsel yayınlarda bu gibi senaryolar sayfalarca uzayıp gitmektedir. Bu konuların yaygın halk kesimlerine ulaştırılması, anlatılması ve ikna edilmesi gerekmektedir.

5. İSLAM'A GÖRE ÇEVRECİLİK VE DİNİN ÇEVRECİLİKTEKİ ROLÜ

İslam'a göre insan yaşadığı çevre ile canlı bir bağ içerisinde. Bu gerek sosyal çevre gerekse fiziki çevre fark etmez. Müslümanlardaki bu durum aslında tamamen insani ve fitri bir durumdur. Yaşadığı ortama alışması, duygusal bir bağ oluşturması, çevreyi değiştirirken kendisinin de

²⁹ Araf, 7/31

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaud, (yy. Müessesetü'r-risâle, 1421-2001), II: 637.

³¹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebül-Müfred* thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmi, 1409/1989), 168.

etkilenmesi selim tabiatının gereğidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Dünya bütün içindekilerle Allah'ın (c.c) insana lütfu ve nimetidir ve insanın koruması gereken bir emanettir. Çünkü Dünya insanın sadece kendisine mahsus bir varlık değil geçici süre üzerinde yaşadığı, istifade ettiği fani bir mekan, kendisinden sonra gelecek nesillere bozmadan, tahrip etmeden ulaştırması gereken bir emanettir. Bu Peygamber'in (s.a.v) şu tavsiyesinde açıkça görülmektedir. “Kıyamet kopmaya başladığında birinizin elinde bir ağaç fidanı bulursa, kıyamet kopmadan onu dikmeye gücü yeterse hemen diksin”³²

Sadece kendisini düşünmeyip başkaları için bir şeyler yapmayı tavsiye eden Peygamberimiz aynı zamanda dünyayı güzelleştirmenin anahtarını da bizlere göstermektedir.

Başka hiçbir inanç sisteminde yaş ağaç kesmemek, ot koparmamak, canlı öldürmemek Allah'a (c.c) yapılan bir ibadetin sıhhat rüknü değildir. İslam'da hac ibadetinin sıhhat şartlarından birisi de ihram yasaklarına dikkat etmektir ki yukarıda sayılan hususlara riayet etmeden ibadeti tam yapmış sayılmaz. İhlal ettiğinde ibadetin kabulü için bir takım cezalar ödemesi gerekmektedir.

Peygamber; (s.a.v) bir kimse bir ağaç diktiğinde, kuşlar o ağacın dallarında konup cıvıldaştığında Allah'ın o kimseye sevap vereceğini müjdelir.³³

Hayvanlara eziyeti, fazla yük yüklemeyi yasaklayan Peygamber (s.a.v) susuz kalmış bir köpeğe su içirdiği için bir kimsenin günahkar olduğu halde cenneti hak ettiğini,³⁴ çok ibadet ettiği halde kedisini aç, susuz hapsettiği için cehennemle cezalandırılacağını³⁵ bildirerek insanın çevresine merhamet ölçüleriyle davranması gerektiğini anlatmaktadır.

Hayvanlara merhamet ölçüsü ile davranılmasını buyuran bir dinin özünde insan mefkuresi vardır. İnsan için faydalı olanı emreden, insan için zararlı olana yasak sayan bir din bir insanın ölümünü bütün insanlığın ölümü ile eşdeğer tutuyorsa³⁶ bu dinin müntesipleri toplumun tamamının büyük zararlara uğramasını elbette ki hoş görmez.

Tarihte ilk koruma alanları oluşturan İslam dinidir. Mekke'nin etrafı hac ibadeti sebebiyle Allah (c.c) tarafından harem kılınmış, Medine çevresini de Peygamber (s.a.v) harem kılmıştır.³⁷

Hz. Ebubekir'in savaşa gönderdiği ordu komutanına savaş esnasında ağaçları kesmeyi, yakmayı, ihtiyaçları, çocuk ve kadınları öldürmeyi, savaş dışı unsurlara zarar vermeyi yasaklaması³⁸ çevrenin insan hayatı için ne kadar önemli olduğunu bir göstergesidir.

İslam tarihi boyunca Müslümanların bu konuda örnek olacak güzel davranışları vardır. Yaralı göçmen kuşların tedavisi için vakıflar tesis edilmesi bu gün bütün dünyanın örnek alacağı uygulamalardandır.

Ancak maalesef bugün, İslam dünyasında da çevre bilinci yeterli düzeyde değil. Bunun sebebi; İslam dünyasının uzun süren savaşların, sömürgeci ve baskıcı idarelerin hegemonyası altında dinlerinin inceliklerini bile unutmaları, kültürel eğitimden yoksun kalmalarıdır. Ülkemizde de Müslümanların yeterince çevre bilincine sahip oldukları söylenemez. Bu konuda diyanet ve eğitim camiasına büyük işler düşmektedir. Din halen toplumu en çok etkileyen olgulardandır. Dinin çevre

³² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III. 191.

³³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V. 414.

³⁴ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Camiu s-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir, (yy. Dâru Tavku'n-necât, 1422), Edeb, 27; Müslim ibn'ül-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî. *El-Müsnedü's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabî, ts.), Selam, 153.

³⁵ Buhârî, Müsâkât, 10; Müslim, Selam, 40.

³⁶ Mâide, 5/32.

³⁷ Buhârî, İ'tisâm, 16; Müslim, Hac, 454.

³⁸ Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdi'l-Kerîm ibn'ül-Esir el-Cezerî, el-Kâmil fi't-Târih.thk. Ömer Abdüsselam Tetmirî, (Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1417/1997), 1: 136.

konusunda gerçekleri doğru olarak anlatıldığı zaman insanların daha duyarlı davranacakları muhakkaktır.

Çevre konusu küçük yaşlardan itibaren okullarda, Kur'an kurslarında, camilerde, toplumsal eğitimin verildiği bütün mekanlarda daha yoğun bir şekilde gündeme alınmalı. Sadece bilgi olarak değil ahlaki ve toplumsal bir bilinç haline getirilmeli ve davranışlara yansıtılmalıdır. İyiliği emretme hususunda, bir hadiste Peygamber (s.a.v) toplumu bir gemiye benzetir, Geminin güvertesindekiler aşağıdakilere su vermemektedirler. Aşağıdakiler de suya ulaşmak için geminin alt kısmında delik açmak istemektedirler, Eğer geminin üstünde bulunan kimseler aşağıdakilere mani olmazlarsa gemi batır ve hep birlikte boğulurlar.³⁹ Dünya bizim gemimiz. Dünya ile ilgili hususlarda bir birimize doğruları anlatmalı, yapılan yanlışlıklara mani olmaya çalışmalıyız.

SONUÇ

İslam inanç sisteminde insan Allah'ın en değerli yaratığıdır. Diğer bütün varlıkları insan için yaratmış ve insanın emrine vermiştir. Kâinat içerisinde yer küreyi havası, suyu ve içinde vücut bulmuş milyonlarca canlı türüyle yaşanabilir bir çevre kılmıştır. Çevre kendini sürekli yenileyen ve temizleyen muazzam bir dengeye sahip, canlı bir varlıktır Ancak insanda bulunan hükmetme ve daha çoğuna sahip olma hırsı insanı bu muazzam dengeyi bozacak bir takım davranışları sevk etmektedir.

Dünya nüfuzu arttıkça medeniyetler inşa etmek ihtiyacı hissetmişlerdir. Ancak ne acıdır ki bunun için doğayı tahrip etmişler ve sonucunda kurdukları medeniyetler çoğu zaman tahrip ettikleri doğa sebebiyle yıkılmak durumunda kalmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca Allah'ın elçileri insanları Allah'ın (c.c) doğaya koyduğu dengeyi bozmamaları konusunda uyarmıştır. Bu yönüyle çevrecilik insanların çevreyi tahrip etmeleri kadar eskidir. Bunun bayraktarlığını da Peygamberler yapmıştır.

Günümüzdeki çevre tahribatı bir asır öncesiyle bile asla ölçülemez. Dün ağacı kesmek yere çöp atmak çevreyi tahrip etmek anlamı taşıyordu. Bu gün ise sanayileşmenin ve ileri teknolojinin getirdiği tamiri mümkün olmayan ve tabiatın dengesini bozan çok sayıda problem var. Biyolojik kirlenmeden kimyasal atıklara, gürültü kirliliğinden nükleer tehlikeye varıncaya kadar yüzlerce ayrı konuda doğa tahribatı ile karşı karşıyayız.

İyimser düşünüldüğünde bu gün, insanlık artık olanların farkına varmaya başlamıştır. Artık içimizde en azından bunları dile getiren birileri var. Ancak maalesef bu haykırışlar cılız kalmaktadır.

Bugün toplumlar ve devletler, çevre tahribatını durdurma için bir takım sözleşmeler yapmakta, ulusal veya uluslararası kurallar ve kanunlar ihdas etmekte ve bunları halklara ulaştırmaya çabalamaktadırlar. Çevrenin korunması bağlamında toplumların yönetilmesinde ve yönlendirilmesi mutlak bir gerekliliktir. Bu konuda kanunların hükümlerini yanında dinin koyduğu kuralları hesaba katmak gerekir. Zira dünyanın büyük çoğunluğu bir dine inanmaktadır ve semavi dinlerin tamamında insanın insana ve topluma saygısı esastır. Özellikle İslam'ın bu konudaki hassasiyeti insanlara, yeterince anlatılırsa çevreyi korumakta daha başarılı olunacağı muhakkaktır. Çünkü İslam'ın bütün prensipleri insan merkezlidir. Bütün emir ve yasaklarında insan onurunu korumayı esas almıştır.⁴⁰ Nihai noktada insana zarar verecek her türlü eylemi yasaklamış, bunun aksine insana ve insanlığa fayda verecek faaliyetleri emretmiştir. Zaman ve

³⁹ Ebu'l-Hüseyn b. Mesûd b. El-Ferrâ el-Beğâvî, Şerhu's-Sünne, thk. Şuayb el-Arnaûd, (Beirut, Dimeşk, el-Mektebetü'l-İslamî, 1403/1983), 14: 342.

⁴⁰ Tuğrul Tezcan, "İnsan Onuru – Şûrâ ilişkisi: Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5, Haziran 2017, 3266-3290.

şartlar ne kadar değişirse değişsin, çevre problemi ve algısı ne olursa olsun, İslam'ın insan merkezli bu bakış açısı meseleyi tam olarak teşhis edip tedavisine işaret etmektedir. Müslümanlığın bu yönü insanlara doğru anlatılırsa insanlardaki doğayı tahrip etme insiyakını ortadan kaldıracak önemli bir adım atılmış olacaktır.

Sorun ne kadar büyük olursa olsun mutlaka çözümü de vardır. Çevre konusundaki eğitimi küçük yaşlardan itibaren vermeye başlamalıyız. Çevre sorunlarını anlatırken sadece felaket senaryolarını değil, insan unsurunun önemini, iyi insanın başkalarına faydası dokunan, kötü insanın ise başkalarına zarar veren kimseler olduğunu anlatmalı, insanlara, eşyaya ve tabiata diğergâmlık ve merhamet duygularıyla yaklaşmayı öğretmeliyiz. Topluma zevkin sınırsızlığından kurtulup yetecek kadar ile mutlu olmayı benimsetmeli, emanet ehli olarak, bize emanet bırakılanları zayi etmeden sonrakilere aktarmayı sevdirmeliyiz. Bütün bunlar bu dünya hesabıyla değil ukba (ahret) hesabıyla üstesinden gelinebilecek şeylerdir. Halka bir eğitim verilecekse bu ruhi bir bağlantı ile verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaud, yy. Müessesetü'r-risâle, 1421-2001.
- Akçalı, Rıza. "Çevre ve Ekoloji". *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 16/1995, İzmir: Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı, 1995.
- Ankara, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Daire Başkanlığı *Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu (2005-2006)*, Ankara, ÇOB Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Daire Başkanlığı, 2008.
- Binark, İsmet. "Arşiv Belgeleri Işığında Türklerde Çevrecilik". *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 3/19 İzmir: Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı, 1996.
- Çepel, Necmettin. *Doğa, Çevre, Ekoloji ve İnsanın Ekoloji Sorunları*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları 1992.
- Doğan, D. Mehmet. "Çevre Md.". *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Birlik Yayınları, 1986.
- el-Beğâvî, Ebu'l-Hüseyn b. Mesûd b. El-Ferrâ. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Dimeşk, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Musa Ebu Bekir. *el-Adab*. thk. Ebu Abdullah es-Saîd el-Menduh, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-sekâfiyye, 1408/1988.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Camiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsr en-Nâsr, (yy. Dâru Tavku'n-necât, 1422.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Edebül-Müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Dâru'l-Beşâriru'l-islâmî, 1409/1989.
- el-Hâkim en-Neysâbûrî, Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1990.
- el-İrâkî, Zeynüddîn. *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fî Tahrîcû ma fi'l-ihyâ mine'l-ahbâr*. Beyrut: Dâru İbn. Hazm, 426/2005.
- er-Râğîb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvîdî, Beyrut: Dâru'l-kalem, Dimeşk: Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezîd Ebu Ca'fer. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, yy. Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- et-Tüveycirî, Muhammed b. İbrâhîm b. Abdillâh. *Mevsûatü'l-fıkhi'l-İslâmî*. yy. Beytü'l-efkâri'd-devliyye, 1430/2009.
- Görcelioğlu, Ertuğrul, "Ekosistem Kent ve İnsan". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 45/3-4 İstanbul, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, 1995.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 / 1, Haziran 2019.
- İbn Cerir, Muhammed et-Taberi, *Câmiu'l-Beyan fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, yy. Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- İbn Hibbân el-Büstî, Muhammed b. Ahmed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Dârimî. *Ravdatü'l-ukalâ ve nuzhetü'l-fudalâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdi'l-Kerîm el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tetmirî. Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-Arabî, 1417/1997.

Müslim ibnü'l-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî. *El-Müsnedü's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru ihyai't-türâsi'l-Arabî, ts.)

Semenderoğlu, Adnan. "Tarih Boyunca Çevre ve İnsan". *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, İzmir, Çevre Araştırmaları Vakfı, 1992.

Şeker, Mehmet. "Osmanlı Vakfiyelerinde Çevre Bilinci ve Örnekleri". *Türk Devletleri Arasında I. İlmî İşbirliği Konferansı, 22-24 Haziran 1992, Lefkoşe/KKTC*, İstanbul: İTÜ İnşaat Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, İstanbul, 1992.

Tezcan, Tuğrul. "İnsan Onuru – Şûrâ İlişkisi: Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Değerlendirme". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5, Haziran 2017.

